

BRGULJE U KONTEKSTU HRVATSKOGLAGOLJSKE BAŠTINE

MARKO BRKLJAČIĆ

MARINKA ŠIMIĆ

Staroslavenski institut

Demetrova 11, HR – 10000 Zagreb

mbrkljacic@stin.hr

msimic@stin.hr

UDK: 811.163.42'373.6 *

003.349(497.5)

DOI: 10.15291/csi.4439

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 26. 7. 2023.

Prihvaćen za tisak: 28. 12. 2023.

U radu se razrađuje vrijedan i jedinstven kulturni fenomen, običaj *brgulja*, koji je svjedočanstvo uloge prožimanja hrvatskoglagoljske baštine i lokalne tradicijske kulture. Ponajprije se istražuje etimologija riječi *brgulja*, odnosno glagola *briježiti* s potvrđama i značenjima u hrvatskoglagoljskim rukopisima i rječnicima mjesnih govora. Zaključeno je da je *brgulja* hrvatska narodna riječ praslavenskoga porijekla, deverbativ od glagola *brijeći*, odnosno korijena *-brêg-*, suprotno nekim prijašnjim pretpostavkama da je to leksem romanskoga porijekla. Nadalje, navodi se areal pojavljivanja riječi *brgulja*, odnosno samih narodnih običaja vezanih uz ovaj blagdan, kao i potvrđenost iste riječi u hrvatskoj toponimiji i kod književnika od renesanse do 19. stoljeća. U prilogu se iznose činjenice u vezi s proslavom *brgulje* u Dalmatinskoj zagori i specifičnostima vezanim uz ovaj običaj u pojedinim mjestima. Ovaj rad prilog je poznavanju glagoljaške tradicije, doprinos poznavanju povijesti hrvatskoga glagoljaštva i njegove povezanosti s praslavenskim, slavenskim i crkvenoslavenskim jezikom.

KLJUČNE RIJEČI:

brgulja, briježiti, Dalmatinska zagora, hrvatsko glagoljaštvo, Poljica

1. Uvod

Cilj ovog istraživanja jest interpretirati leksem *brgulja*, istražiti njegovo porijeklo i zastupljenost u različitim segmentima povijesti hrvatske pismenosti od najstarijega hrvatskog crkvenoslavenskog korpusa pa sve do 19. stoljeća. Također ćemo nastojati pružiti uvid u relevantnu filološko-etnološko-etnografsku i crkvenopovijesnu literaturu te odabrani leksem promatrati i u izvanjezičnoj stvarnosti kao fenomen obredno-običajne kulture Hrvata. U ovom radu nastojat ćemo obuhvatiti sve važne odsječke etnološko-filološkog istraživačkog pristupa: materijalne (arheološke), predajne i pisane. Kao korpus za ovaj istraživački rad poslužili su ponajprije hrvatskoglagoljski rukopisi, od onih najstarijih fragmenata iz 12./13. stoljeća do 16. stoljeća, tj. građa za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* prikupljena u Staroslavenskom institutu u Zagrebu. Kad je riječ o metodologiji rada, treba napomenuti da će u ovom radu biti proveden interdisciplinarni pristup građi, tj. filološko-etnološko-etnografski i crkvenopovijesni, kao i istraživanje u okviru tradicionalne jezikoslovne metodologije, tj. oslanjajući se ponajprije na vlastito iskustvo na radu na *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*, kao i na iskustvo i rad svojih kolega u Staroslavenskome institutu.

Brgulja je svetkovina u čast sveca zaštitnika, tj. patrona sela, župe, obitelji ili plemena. Brgulje se sve do danas slave na prostoru Dalmatinske zagore i Poljica u zaleđu Splita. Brgulja je slavljenje kojim se u crkvi i izvan nje slavi svetkovina zaštitnika jednoga dijela župe (*komšiluka*),¹ obično u Dalmaciji, a u Imotskoj krajini upotrebljava se i u varijanti *brguja* (Šetka 1976: 52). Na području Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Crne Gore potvrđeni su brojni toponimi motivirani ovom riječju, od zadarskoga otočja (Brgulje na Molatu), pa u Bisku, selu u Sinjskoj krajini (Brgujac/Bargujac), potom u nazivu sela na Visu, Brgulje, pa u nazivu sela u zadarskoj okolini, toponimu Brgunje njivice na Braču (Šimunović 2004: 173 i 177), sve do Boke kotorske (zaselak u Grblju u Crnoj Gori, Brguli, selo u Boki kotorskoj, Brgulić), te sela u Bosni kod Zvornika, uz ktetik Brgulanin prema mjestu Brgule koje je postojalo u Bosni kod Vareša u 17. stoljeću (AR I: 639–640). Brguljanin je prezime jednoga od provincijala u samostanu u Kreševu, fra Martina (1632.), koje spominje Nikola Lašvanin u svom *Ljetopisu*.² Tvorba prezimena prema mjestu rođenja u to je vrijeme česta u Bosni i Hercegovini, npr.: Ramljanin, Soljanin, Olovčić, Konji-

¹ Komšiluk je izraz turskoga porijekla, čest u hrvatskim govorima, a upotrebljava se u značenju 'susjedstvo', manja seoska zajednica.

² Priređivač knjige fra Ignacije Gavran napominje da je fra Martin iz Brgula, sela iznad Vareša koje je udaljeno oko dva i pol sata hoda, v. Lašvanin 2003: 254.

čanin, Gabeljanin itd. (Lašvanin 2003: 18 i 254). I u Boki kotorskoj potvrđeno je hrvatsko prezime Brguljan³.

2. ETIMOLOGIJA RIJEČI

Imenica *brgulja* narodna je hrvatska riječ praslavenskoga porijekla, deverbativ, tj. izvedenica od glagola *brêžiti* što je značilo ‘svetkovati’, ‘moliti’, ‘slaviti’, ‘častiti’. Glagol je izveden od korijena *-brêg-* koji je potvrđen u staroslavenskomu, kanonskom, kao i u redakcijama, npr. hrvatskoj i ruskoj. Također je potvrđen u hrvatskomu crkvenoslavenskom u glagolima *brêči* i *nebrêči* (RCJHR I: 245), a u staroslavenskom je potvrđen samo s negacijom, tj. *nebrêšti* (Slovar’ 1994: 359). Morfološki oblici toga glagola pojavljuju se s variranjem u korijenskom vokalu: i u staroslavenskom, i u hrvatskom crkvenoslavenskom potvrđeno je variranje, tj. neke potvrde imaju *jat*, a druge *jer*: *-brêg-* // *-brêg-* što je apofonijska slabija osnova. Prema *Etimološkom rječniku slavenskih jezika*, oba su glagola *brêšti* i *nebrêšti* praslavenskoga porijekla, **bergť*i (ESSJ I: 189–190), **nebergť*i (ESSJ XXIV: 99), a uz to se navode još i riječi s istim korijenom **nebergomica*, ruskocrkvenoslavenski ‘nevoljena žena’, **nebergovati*, ruskocrkvenoslavenski ‘zanemarivati, ne brinuti’, **neberženje* – staroslavenski, bugarski, ruskocrkvenoslavenski ‘nemar’, ‘zanemarivanje’ (ESSJ XXIV: 99–100). Glagol *brijeći* u značenju ‘stražiti nad nečim’, ‘voditi brigu o nečemu’ je prema Petru Skoku baltoslavenski, tj. povezuje ga se s baltičkim jezicima (Skok I: 210), litavski *gerbti* (što je isti korijen s metatezom *er > re > rje* koja se provodi u slavenskim jezicima, tj. u doba općeslavenskoga jezičnog zajedništva), a značenje mu je vrlo slično, ‘štovati’, ‘poštovati’, ‘cijeniti’. I autori *Etimološkoga rječnika slavenskih jezika* smatraju da je praslavenski glagol identičan onom u litavskom jeziku, da zapravo imaju isto značenje *gerbti* ‘читать, почитать, уважать, ценить’ ‘štovati’, ‘poštovati’, ‘cijeniti’ (objašnjenje razlike – *berg-*//*-gerb-* – metateza u korijenu, prvotno je i u litavskome bilo **bergti* (ESSJ I: 189–190)). U baltoslavenskomu razdoblju, a možda i u praslavenskom, taj glagol *bergti* ‘čuvati’, ‘paziti’ imao je vjerojatno u svojoj semantici određenu nijansu, neku komponentu značenja ‘štovati’ (za što je dokaz taj litavski glagol), što je kasnije pomoću sufiksalne tvorbe u hrvatskome omogućilo nastanak imenice *brgulja* koja u jezgri svoga značenja ima upravo ‘štovanje (sveca)’. U starocrkvenoslavenskim tekstovima taj glagol nije potvrđen. Međutim, potvrđen je glagol s istim korijenom koji ima prefiks *ne-*: *nebrêči* (Slovar’ 1994: 359). Značenje ‘ne

³ Na informaciji zahvaljujem kolegi dr. sc. Ivanu Botici.

brinuti se', 'ostavljati bez pažnje, brige', 'ne čuvati', 'ne mariti', 'ne paziti na nešto', dakle, opet je isto značenje, samo što je, zbog negacije, suprotno, obrnuto. U staroslavenskome kanonu potvrđena je varijanta korijena ne samo s *jatom* nego i s *jorom*, što je zapravo više u skladu s riječi *brgulja*, jer i ona u korijenu ne sadrži *jat*. Jednom je potvrđen oblik s *jorom*, a jednom s *jerom*, oba su iz *Suprasaljskoga zbornika: nebrъgъše*⁴. Glagol *nebrêci* potvrđen je u staroslavenskom kanonu ukupno 28 puta, od toga su dvije potvrde s *jorom* (ili *jerom*) u korijenu, dok su ostale s *jatom* (Slovar' 1994: 359). Osim toga, u staroslavenskom je od istoga korijena potvrđena i imenica *nebrêženie* (Slovar' 1994: 359).

U Miklošičevu rječniku nalazimo glagol *brêci* s napomenom da je potvrđen u glagoljskim spomenicima kao *brъženie* (n. glag.) i *brižiti se: brižite tih bratъ* (Miklošič 1862–1865: 44–45). Potvrđen je i glagol *dobrêsti*, dok je najviše leksema s prefiksom *ne*, tj. desetak: *nebrêgomičъ*, *nebrêgomo*, *nebrêgomъ*, *nebrêženie*, *nebrêžitelъ*, *nebrêžitelъnъ*, *nebrêžlivъ*, *nebrêžъnikъ*, *nebrêžъno*, *nebrêžъnostъ* (Miklošič 1862–1865: 420). U češkom *Slovníku* su od istoga korijena očuvani sljedeći leksemi: *nebrêgomъ*, *nebrêženie*, *nebrêženъ* (*nebrêžъnъ*) i *nebrêci* među kojima je najviše potvrda za glagol *nebrêci* (Slovník II: 335–336.).

3. POTVRDE IZ HRVATSKOGLAGOLJSKIH RUKOPISA

Od istoga je korijena u hrvatskoglagoljskim rukopisima, tj. u *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*⁵, potvrđeno više leksema, tj. tvorbena porodica od 9 riječi:

1. *brъženie* 'svetkovina', 'svečanost', 'svetkovanje', npr.: *mali bl(a)gd(a)ni razumêmo da ki nê dupalъ...ni ki ima vlače pênje ili brъženie* – Brevijar Vida Omišljanina 4b (dalje BrVO)

⁴ *Suprasaljski zbornik* najveći je očuvani staroslavenski kodeks pisan ćirilicom u istočnoj Bugarskoj polovicom 11. stoljeća, v. Damjanović 2002: 113.

⁵ Građa za istraživanje temelji se na cjelokupnom korpusu kartoteke leksičkoga fonda hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika koja se nalazi u Staroslavenskom institutu u Zagrebu. Rječnička kartoteka obuhvaća 62 spomenika iz vremena od 11. do 17. stoljeća. Od toga broja izvora većina, oko 50, je iz razdoblja od 13. do 15. stoljeća. U kartoteci prevladavaju liturgijski tekstovi, tj. sadrži sve najstarije sačuvane fragmente od *Kijevskih listića* nadalje i najstarije i najpotpunije tekstove iz svake liturgijske knjige, misala, brevijara, psaltira i rituala. Neliturgijski su tekstovi u građi zastupljeni pojedinim dijelovima iz 15 hrvatskoglagoljskih zbornika, i to onima koji su pisani hrvatskim crkvenoslavenskim jezikom (RCJHR 2000.).

2. *brъženič'stvie, brъženstvie* 'svetkovina', 'svečanost', 'svetkovanje': *brъženčstviê v(a)ša vznenavidê d(u)ša moê* – 5. vatikanski brevijar 2b (dalje BrVat5)
3. *brъžitelъnъ* 'slavan': *iv(a)nъ vsee v'selenie sluъъ silъ z'nano brъžitelni s(ve)tineju* – 1. beramski (ljublanski) brevijar 118c (dalje BrBer1)
4. *brъžitъ* 'svetkovan', 'blagdanski': *тъko brъžit'i bl(a)gd'ni v nêkihъ mêtêthъ ako nêsu v' n(a)šiъ kalendarêhъ brъzête se* – BrVO 4b (RCJHR I: 240–241)
5. *brêci* 'održavati', 'slaviti', 'svetkovati': *da ûže dostoinou misliû ne možem' brêci ponê da i umilenimi službami da čъstimъ* – 4. vatikanski misal 181b (dalje MVat4), 6. vatikanski brevijar 98d (dalje BrVat6), *ako pride v n(e)d(ê)lû vsêh' ap(usto)lъ i e(van)j(e)listъ ... i inêhъ s(ve)t(a)cbъ bl(a)gd(a)nъ ki se veliko brъže v' nêkihъ gradihъ* BrVO 4a, *bl(a)ž(e)nie anastasio m(u)č(eni)ce tvoee prazdnikъ b'rêžemъ* – Novakov misal 10d (dalje MNov), *čtem' MVat4 9b, prazdn(i)kъ presl(a)vnie vs(a)gda d(ê)vi m(a)rie prêsb(o)žno b'rêžemъ* – 2. novljanski brevijar 471a (dalje BrN2), *brъžem' BrBer1 110d, 19. vatikanski brevijar 338d* (dalje BrVat19), *častimo BrVat6 158d, častim' – Pašmanski brevijar 254b* (dalje BrPm), *solomunъ .3. (= 8) d'ni brъže posvečen'e BrN2 245d, služi se BrVO 423d* (RCJHR I: 245).
6. *dobrêci (se)* 'obdržati se', 'svetkovati', 'proslaviti': *vsi bl(a)gd(a)ni budu se dobrêci razv'ê ako bi duplek'sъ ili vlaču iš'toriû ima* BrVO 4b, *буду dobrêci BrN2 168a* (RCJHR II: 318).
7. *nebrêženie* 'nebriga', 'nemar', 'zanemarivanje': *lêpo li est' ženê pokr'venou gl(a)vou m(o)liti se nebrêženie est'* BrVO 110c, *i žrtvami nebrъženiê spêšili bi* BrVat5 229a, *ot nebrъženiê BrN2 486a, v nebrêženi BrVb1 207a, v nebrêženii BrN2 178a, BrPm 154b*
8. *nebrêžъno* 'nemarno': *si rêč' nebrêž'no mne slušai* PsFr 14a
9. *nebrêci* 'ne mariti', 'ne brinuti se', 'zanemarivati': *Ne mozi nebrêci* BrVO 188d, *nebrêgu BrVO 468a, nebrêgutъ BrVO 328c, nebrêže BrVat6 186d, nebrêžahu FgApost 1c.*

Kao sinonimi u hrvatskoglagoljskim se rukopisima za imenicu *brъženie* navode sljedeći leksemi: *blagdanъ, prazdnikъ, čtovanê, čaćenê*, a za glagol *brêci*: *proslaviti, slaviti, služiti, čisti, č'stiti*. Na temelju ovih sinonima može se detaljnije odrediti značenje riječi *brъženie* i *brêci*.

Danas taj glagol nije potvrđen u hrvatskom standardnom jeziku, ali jest u nekim čakavskim govorima, npr. u Nerezinama na Lošinj u značenju 'slaviti'. Potvrđen je i denominal *brgovati* u značenju svetkovati, a sa sufiksom *-ulj-a* tvorena je imenica *brgulja* potvrđena od 17. stoljeća u značenju 'svetkovina', 'veselje', 'veseo objed',

‘gozba’, kao i toponim u Bisku, selu u Sinjskoj krajini (Skok I: 210).

Semantički je s glagolom *brijeći* povezan i pridjev *bržan* ‘jadan’, ‘ubog’, kao i *bezbržan* i *brižljivost*, te oblik *brižiti*, zabilježen u Crnoj Gori od 13. stoljeća. Sve do danas je u nekim istarskim govorima, npr. u pazinskim, očuvan pridjev *bržan* u značenju ‘jadan’, ‘bolestan’, ‘bijedan’, ‘nemoćan’, kao i prilog *brižno* u značenju ‘jaderno’, ‘bijedno’ (Gagić 2017: 50), također u roverskim govorima jugozapadne Istre potvrđen je pridjev *bržan* u istom značenju, kao i imenica *brižnjača* ‘jadnica’, ‘siromaškica’, te *brižnjak* ‘siromašak’, jadničak (Kalčić, Filipi, Milovan 2014: 39).

4. POTVRDE IZ RJEČNIKA

U *Akademijinu rječniku* navodi se da se porijeklo riječi *brgulja* izvodi od talijanskoga glagola *bergolare* ‘šaliti se’, za svetkovine i veselje te da je u Dalmaciji to ‘veseo objed na kakav svetac’. Leksem je potvrđen kod P. Radovčića: *Kalende vaše i brgulje ne navidila je duša moja, Ne hoditi onamo gdi se tanci čine, feste, nike brgulje i komedije svitovne*, M. Pavlinovića: *bio sam na brgulji* (AR I: 640). Neki su autori preuzeli ovu pogrešnu etimologiju riječi iz *Akademijina rječnika* (Pavletić 2020: 273). Osim toga u *Akademijinu se rječniku* navode i potvrde za pojedine toponime, npr. Brgujac (Bargujac), selo na Visu, Brgulje, selo u zadarskoj okolici, Brgunje njivice na Braču (Šimunović 2004: 173 i 177), Brguli, selo u Boki kotorskoj, Brgulić, selo u Bosni kod Zvornika, te ktetik Brgulanin prema mjestu Brgule koje je postojalo u Bosni kod Vareša u 17. stoljeća (AR I: 639–640). Pod natuknicom *brijeći* nalazimo sljedeća značenja: ‘čuvati’, ‘paziti’, ‘hajati’, ‘držati’, ‘svetkovati’ te da je riječ potvrđena od 13. sve do kraja 17. stoljeća. Značenje glagola *brijeći* može biti 1. prelaziti, paziti, dobro gledati, kako u tjelesnom tako i u umnom smislu, kao i 2. svečan dan, držati, svetkovati, slaviti, praznovati. Glagol *brijeći* izvodi se od korijena *bhargh* u značenju ‘dizati’, ‘krijepiti’, ‘množiti’, s čime je semantički povezana i riječ *brijeg* (AR I: 647). Leksem je poznat hrvatskim renesansnim piscima, odnosno nastavio je svoj kontinuitet od glagoljske liturgijske književnosti do renesanse, primjerice kod Petra Hektorovića, npr.: *od tebe se ne odvrgeh da spovidam vazda i brgeh* (137), Marka Marulića: *Dan dobitja na svako godišće bi bržen i čtovan od svega puka* (5), *Zapovidi tvoje brguć kako mogu o Isuse da budu tvoju volju a od zla se vazda striči* (278), i Šime Budinića: *Blagodane svećene da imamo briči*, te hrvatskih protestanata, tj. Antuna Dalmatina: *kad vazam bržahu*. Glagol *brijeći* potvrđen je i u *Lekcionaru Bernardina Splićanina: i blaženi serafini družbenim radovanijem*

brgu (107), *Ni ta človik od Boga ki subotu ne brže* (34) (AR I: 647).

U pojedinim rječnicima hrvatskih mjesnih govora, štokavskih i čakavskih, zabilježen je leksem *brgulja*, tj. *brguja*, npr. u govoru otoka Šolte sa značenjem ‘gozba’, ‘veselje’ (Galović 2019: 431), u govoru Imotskoga: *brgulja* je obiteljsko slavlje izabranoga blagdana, a *brguljar* sudionik u *brgulji* (Šamija i Ujević 2001: 28). Slično je i u *Rječniku imotsko-bekijskoga govora* u kojemu se navode dvije varijante, tj. *brgulja* i *brguja* sa značenjem obiteljskoga slavlja odabrana blagdana i arealom upotrebe: zapadni i jugozapadni imotski kraj, te *brguljar* i *brgujar* – sudionik u *brgulji* s istim arealom upotrebe (Šamija 2004: 55). U *Rječniku govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine* *brgulja* je potanko opisana, i to 1. kao opći pojam za svaku gozbu, gošćenje, 2. župska svetkovina, tj. dernek, 3. kao specifična obiteljska svetkovina, svetac koji se slavi u nekom zaselku u selu, s napomenom da postoji u Vrgoračkoj zagori, po dijelu Imotske zagore te na rubu Sinjske zagore. U jednom selu može biti više *brgulja*. U ovom je *Rječniku* potvrđen i glagol *brguljati* u značenju ‘svetkovati’, ‘gostiti se’, ‘svetkovati *brgulju*’ (Gusić I. i Gusić F. 2004: 39). U *Studenačkom rječniku* uz imenicu *brgulja* sa značenjem ‘fešta’, ‘veselje’, ‘slavlje’, potvrđena je imenica *brguljašica* ‘ona koja se slavi na obiteljskom slavlju’ (Babić 2008: 54).

5. OPIS BRGULJA U ETNOLOŠKO-ETNOGRAFSKOJ LITERATURI

Podroban opis *brgulja* s početka 20. stoljeća ostavio je don Frano (Frane) Ivanišević (1863.–1947.) u svojoj kulturnoj monografiji *Poljica: narodni život i običajji*⁶. U poglavlju „Svetkovine pojedinih kuća”, autor *brgulju* definira kao „... manji blagdan, kad se sprema užina” (Ivanišević 1987: 431). Prema njemu, ovaj se pojam u Poljicima kraj Splita rabio kao naziv za svetkovinu obiteljskog i plemenskog patrona, ali i za opću svetkovinu sveca zaštitnika sela, župe ili zaseoka. Tako autor na primjeru sela Podstrane navodi: „Podstrana je selo na okupu, pa ima svetaca priko godine, koje ne štuje nego polovica sela, na priliku kad je Sv. Ante, svetkuje samo gornji dija sela od istoka... na sv. Antu spravljaju užinu i *brgulju* samo oni od istoka... U Jesenican ne svetkuje selo Sv. Vablana, ali pleme Rakulića ne bi za živu glavu zaradilo, svetkuje za čast svecu koji ji’ oslobodija od kuge” (Ivanišević 1987:

⁶ Građa za monografiju sakupljana je i priređena po *Osnovi za sabiranje građe*. Izvorno je objavljivana u dijelovima u *Zborniku za narodni život i običaje* da bi na koncu radovi bili sabrani i objavljeni kao monografija.

431)⁷. Iako se na temelju autorova obrazloženja stječe dojam da se u Poljicima pojam *brgulja* odnosi i na proslavu blagdana sveca zaštitnika zaseoka ili župe, iz opisa same svetkovine proizlazi da je riječ upravo o svetkovini rodovskoga zaštitnika. Da je to u tradiciji hrvatskoga naroda manji blagdan potvrđuju i hrvatskoglagoljski rukopisi, tj. *Brevijar Vida Omišljanina* (4b) u kojemu se pod natuknicom *brězenie* navodi: *mali bl(a)gd(a)ni razuměmo da ki nē dupalb... ni ki ima vlačē pēnie ili br'zenie* (RCJHR I: 240).

Da je ovaj običaj bio popularan u Poljicima potvrđuje i Miroslav Pera u izdanju *Poljičkoga statuta* koji spominje sajmove (brgulje) među ritualima u Poljičkoj Republici koji su jačali i poticali aktivnosti Poljičana na stvaranje zajedništva uz razne svetkovine, procesije, sastanke itd. (Pera 1988: 201).

U novije je vrijeme također o običaju brgulje u Poljicima pisala Dinka Alaupović Gjeldum opisujući narodne običaje u vezi s proslavom sv. Klementa ističući da u Dalmaciji nije uobičajen termin hodočašće, pogotovo ako je riječ o nekom lokalnom svecu, zaštitniku, nego se kaže: „idem Gospi u Sinj” ili „idem na zavit”, „idem sv. Anti na Prugovo” itd. (Alaupović Gjeldum 1997: 157). „Na zavjet se ide u crkvu, a na brgulju u selo prijateljima. U dijelu primorske Dalmacije blagdan sveca zaštitnika određenog mjesta nazivaju fijera, što odgovara brgulji ili derneku u dijelu Zagore” (Alaupović Gjeldum 1997: 157). Vjernici nakon obavljenih pobožnosti odlaze kući na objed, koji je toga dana bogatiji, te obavezno pozovu nekog prijatelja, koji je došao na zavjet iz susjednoga sela, u goste. Ovdje dolazi do izražaja društveni aspekt slavljenja blagdana, zajedništvo, osnaživanje identiteta, međusobno i međugeneracijsko komuniciranje ljudi, druženje i veseljenje. Na kraju autorica zaključuje da je *brgulja* jedan od elemenata hodočašća koji nije vezan uz liturgiju, nego je to svetkovina, gozba i slavljenje blagdana izvan crkvenoga obreda (Alaupović Gjeldum 1997: 160).

Ante Škobalj također spominje *brgulju* u Poljicima kao drevni običaj koji podsjeća na pretkršćanske (pra)slavenske žrtvene obrede. Govoreći o obredima na planinskim vrhuncima, opisuje svečanu gozbu, slavlje i čašćenje koje se odvija na dan sveca zaštitnika najstarijih poljičkih crkvice. Opisujući proslavu na dan sv. Maksima 15. svibnja kojeg slave stanovnici poljičkoga sela Kruge, spominje gozbu – brgulju koja se tada priprema (Škobalj 1970: 510). Autor u ovom poljičkom običaju vidi ostatke drevnih obrednih slavlja koja su uključivala gozbu, ples i prinošenje žrtve. Tako navodeći primjer sela Duća u Poljicima spominje da vjernici „... u većem broju dolaze na Stomoricu drugi dan svetkovine... nego prvi dan, kad su više

⁷ Sveti Vablan (Vabijan) odnosi se na sv. Fabijana.

zaokupljeni spremanjem ‘brgulje’, svečane gozbe, koja se ovdje još i danas obilno priređuje što također podsjeća na prastare žrtvene obrede” (Škobalj 1970: 111).

Uz Poljica, na prostoru kojih je uz pismo *poljičicu*⁸, u liturgiji bio u uporabi hrvatski crkvenoslavenski jezik i hrvatskoglagoljski misal, ovaj stari običaj očuvao se sve do danas u još jednoj glagoljaškoj sredini, u Imotskoj krajini. Opisao ga je fra Silvestar Kutleša (1876. – 1943.) u etnografiji *Život i običaji u Imotskoj krajini*, pod poglavljem „Svetkovine pojedinih kuća”, gdje navodi da se običaj slavljenja *brgulja* očuvao u selu Runovići kraj Imotskoga, u kojem „... svako pleme (skup kuća koje se jednako zovu i od istog korena potiču) ima svoga posebnog sveca, koga svetkuje ili slavi. To svetkovanje zovu brgulja” (Kutleša 1997: 267). Kao primjer navodi da se u Runovićima na Sv. Stjepana održavaju dvije svečanosti, seoska proslava Svetoga Stjepana u kojoj sudjeluju svi župljani i brgulja koju svetkuju samo oni rodovi kojima je sveti Stjepan zaštitnik (Kutleša 1997: 273). Autor u svome radu donosi i popis brgulja po plemenima župe Runovići (Kutleša 1997: 267). Na primjeru plemena Tucaka kojima je brgulja na Krstovdan (blagdan Uznesenja Sv. Križa) opisuje izgled i tijek svetkovine (Kutleša 1997: 267). Kao važan dio svetkovine izdvaja se strogi post koji se naziva *žežinj* (od lat. *ieiunium* – post) kojega se pojedini ukućani pridržavaju dan prije (*užežinj*) blagdana sveca zaštitnika (Kutleša 1997: 267). Zatim na sam blagdan slijedi misa za članove obitelji i svečani objed na koji su pozvani samo rodbina i najbliži prijatelji (*brguljari*), a prilikom kojega se pali posebna blagdanska svijeća zvana *svića trojice* (Kutleša 1997: 268). Autor ističe da mu porijeklo i starost *brgulja* nisu poznati. Također, navodi da se *brgulja* slavi i u drugim mjestima Imotske krajine (Kutleša 1997: 269), što potvrđuju i pojedina novija izdanja, npr. Maja Matković: *Moji Zmijavci. Rječnik običajnik jednog sela i drugih sela u Imotskoj krajini* (Zagreb 2021).

Na svetkovinu sveca zaštitnika obitelji i plemena u Makarskom primorju osvrnule su se autorice Antonija Zaradija Kiš i Vedrana Vela Puharić u radu „Kulturološke perspektive utonule baštine sv. Martina na Makarskom primorju”, istražujući materijalne i nematerijalne aspekte baštine svetog Martina u ovom kraju. Posebnu pozornost posvećuju štovanju svetoga Martina kao sveca zaštitnika plemena, običaja koji se u Makarskom primorju naziva „... svetac, koji se u makarskom kraju služi, a oni koji ga služe nazivaju se *svećenjaci* ili *svečari*” (Zaradija Kiš i Vela Puharić 2012: 388). Autorice u ovom običaju vide „praslavenski običajni relik” (2012: 388)

⁸ *Poljičica* je stručni naziv za regionalni oblik hrvatske ćirilice, koja je bila u uporabi na prostoru nekadašnje Poljičke općine/kneževine. Umijeće čitanja, pisanja i tiskanja poljičice 2024. godine upisano je u registar kulturnih dobara Republike Hrvatske (Z-7778) kao nematerijalno kulturno dobro.

i navode: „*Svetac* ili *krsnica* je stari slavenski kršćanski običaj slavljenja plemenskog nebeskoga sveca zaštitnika. Korijene ovomu običaju valja tražiti u pretkršćanskom vremenu, a današnji odraz ponajviše u krajevima južne Dalmacije” (Zaradija Kiš i Vela Puharić 2012: 388)⁹. Na temelju rezultata vlastitoga etnografskog istraživanja, autorice zaključuju: „*Svetac* je, međutim, važan oblik nematerijalne hrvatske baštine i sastavnica je dalmatinskoga povijesnog identiteta, koji zbog svojih prastarih korijena i duboke poruke obiteljskog zajedništva pronosi ključne društvene i humanističke vrijednosti. Upravo zbog toga nematerijalna baština, opstanak koje je ovisan jedino o generacijskoj transmisiji, zahtijeva danas posebnu skrb” (Zaradija Kiš i Vela Puharić 2012: 391). Ovdje treba napomenuti da najraniji pisani spomen običaja slavljenja plemenskoga i obiteljskoga sveca zaštitnika na prostoru Hrvatske nalazimo u djelu fra Andrije Kačića Miošića (1704. – 1760.) *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, gdje se za sveca zaštitnika rabi termin *branitelj* (Mišur 2022: 25). S običajem se također susreo i opisao ga Alberto Fortis (1741. – 1803.) u svojem djelu *Viaggio in Dalmazia* (Zaradija Kiš i Vela Puharić 2012: 388).

U novije se vrijeme brgulgama bavio Ivo Mišur pišući o širem kontekstu prakse slavljenja plemenskoga i rodovskoga zaštitnika kod Hrvata – što je običaj za koji upotrebljava zajednički naziv *krsna slava*¹⁰. U svojim radovima na temelju analize fonda svetaca koji se štiju kao zaštitnici i geografske rasprostranjenosti običaja, nastoji odgovoriti na pitanje nastanka i razvoja fenomena slavljenja sveca zaštitnika plemena, roda i bratstva u okviru Katoličke crkve na prostoru Hrvatske. Za razliku od većine autora koji u ovim običajima vide praslavenski, pretkršćanski relik, Mišur zaključuje da su za nastanak i razvoj slavljenja rodovskih-plemenskih svetaca zaštitnika (*brgulse*, *krsnog* imena itd.) presudan utjecaj imala osmanska osvajanja i politika ograničavanja djelovanja katoličkoga svećenstva na području Osmanskoga Carstva (Mišur 2022a: 259). Prema njemu, nedostatak kontakata lokalnih zajednica sa svećenicima, javno organiziranoga bogoštovlja i rušenje crkava i promjena ili nestanak crkvenih titulara tijekom osmanske vladavine utjecali su na internalizaciju kršćanskoga kulta

⁹ Autorice napominju da se prilikom istraživanja fenomena *sveca* odnosno *krsnice*, susrećemo s *krsnom slavom*, razvijenijim oblikom ovog običaja koji se do danas očuvao kod „Slavena istočnog obreda” (Zaradija Kiš i Vela Puharić 2012: 388).

¹⁰ Tako navodi: „*Krsnica*, *krsna slava* ili samo *slava* običaj je slavljenja sveca zaštitnika vlastitog roda, proširene obitelji koja nosi isto prezime. Jedan rod u pravilu ima jednu krsnu slavu. U narodu se kaže da pojedini rod sveca *slavi*, *drži* ili *služi*. Slava je obiteljsko nasljeđe koje se prenosi s koljena na koljeno po muškoj liniji. Promjena je moguća jedino ako se mladić priženio u ženinu kuću i prihvatio slavljenje sveca zaštitnika njezine obitelji. Svetac se, dakle, drži zaštitnikom kuće, tj. imanja. Obitelji koje bi doselile, a nisu imale svoju slavu, obično bi slavile Sve svete” (Mišur 2020: 175).

unutar kruga obitelji (Mišur 2022a: 259)¹¹.

Premda pojedini hrvatski crkveni povjesničari smatraju da je krsna slava običaj svojstven samo pravoslavcima¹², I. Mišur utvrdio je da je to termin i običaj koji je potvrđen i kod Hrvata, rimokatolika u dolini Neretve, Makarskom primorju, Vrgorcu, južnoj Hercegovini, Konavlima i Boki kotorskoj, na Kosovu, kod karaševskih Hrvata u Rumunjskoj i Hrvata grkokatolika na Žumberku (Mišur 2022a: 250). Unatoč razilaženju u mišljenjima o podrijetlu i nastanku ovog fenomena, iz ovog istraživanja proizlazi da se u neretvanskom području termin *krsna slava* rabi u istom značenju kao *brgulja* u Poljicima i Imotskom.

U svojem najnovijem radu „Brgulja u kontekstu običaja ‘sveca’ u Makarskom primorju i ‘slave’ u Vrgoračkoj krajini” iz 2022. godine, Mišur navodi da je naziv i običaj *brgulja* bio prisutan na prostoru Vrgorske krajine (Mišur 2022c: 69). Tako navodi da „... zapadni dio Vrgorske krajine tzv. Gornji kraj koristi naziv brgulja, dok ostatak Vrgorske krajine nema imenicu kojom imenuju ovaj običaj već se rabi glagol slaviti (npr. Stapići slave Krstovdan)” (Mišur 2022c: 73). Kao elemente svetkovine spominje držanje zdravice, gašenje svijeće kruhom umočenim u vino, zabranu obavljanja poslova za ukućane i zajednički objed obitelji, kumova i uže rodbine (Mišur 2022c: 69).

U radu „Zabrane običaja krsne slave kod katolika u Hercegovini” Mišur analizira crkvene restrikcije u pogledu slavljenja plemenskoga i obiteljskog sveca zaštitnika kod Hrvata u Hercegovini (2022b: 28). Ovaj rad osobito je zanimljiv jer donosi nove spoznaje o rasprostranjenosti, ali i o uzrocima nestajanja ovog običaja. Također, donosi uvid u izvještaje apostolskih vizitatora u kojima su očuvani rijetki i osobito vrijedni izvještaji o ovom običaju i njegovu slavljenju na prostoru Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije. Pritom je osobito zanimljiv podatak da je najstariji poznati opis običaja štovanja obiteljskoga sveca zaštitnika kod Hrvata onaj iz izvještaja apostolskoga vikara u Bosni fra Pavla Dragičevića iz 1742. godine (Mišur 2022b: 27).

Raspravljajući o kršćanskim terminima talijanskoga porijekla, Helena Pavletić između ostaloga spominje i *brgulje* držeći da je riječ izvedena iz talijanskoga *bergolare* – slaviti dernek, veseliti se. „Brgulja je ‘slavljenje kojim se u crkvi i van crkve slavi

¹¹ Mišur također donosi pregled različitih naziva za ovaj običaj kod Hrvata – sveci zaštitnici nazivaju se *branitelji*, *zaštitnici plemena*, *svetac* i *krsnica*, dok se za njegovo slavljenje koriste glagoli *držati*, *svetkovati*, *služiti* i *slaviti* (Mišur 2022a: 251).

¹² Tako primjerice Juraj Kolarić navodi: „Krsna slava – običaj u pravoslavlju da pojedine obitelji i rodovi imaju svog sveca zaštitnika čiji se blagdan slavi uz posebne obrede i gozbu. Običaj je najčešći kod pravoslavnih Srba i Crnogoraca, a dijelom i Makedonaca. Pretpostavlja se da se krsna slava razvila iz poganskog kulta predaka” (V. Kolarić 2005: 1332).

svetkovina zaštitnika jednog dijela župe¹³; od tal. *bergolare* – šaliti se. Iako riječ nije potvrđena u suvremenim rječnicima, iz konteksta u mrežnome korpusu zaključuje se da ima regionalnu upotrebu (područje Dalmatinske zagore). No i danas postoje krajevi gdje katolici slave kućne svece samo se to ne zove svugdje krsna slava nego brgulja (od *bergolare* = slaviti). Okupljanje je imalo sva obilježja mediteranskog ugođaja, fjere, [...] ali i obilježja brgulje, staroga običaja Dalmatinske zagore, već utonuloga u društveni zaborav. Obje pojave, fjera i brgulja, u funkciji su okupljanja ljudi. (hrWaC)” (Pavletić 2020: 273). Autorica je vjerojatno ovu etimologiju preuzela iz *Akademijina rječnika* koju je inicirao Đuro Daničić, a koju opovrgava Petar Skok: „Daničić tumači *brgulju* talijanskim glagolom *bergolare* što ne može biti semantički ni morfološki. (...) Ali da se ne radi o posuđenici iz talijanskoga, dokaz je i izvedenica *brinuti se* < **brignōti*, slov. *zbrignuti*. U klasi glagola na *-nq-* nema italijanizama” (Skok I: 210–211).

U vezi s brguljom treba spomenuti i imenicu *brigača* koja je zabilježena u Istri, u Lovranu u značenju „zemlja od koje se godišnje daje nešto za vjerske svrhe” (Skok I: 211), što je najvjerojatnije semantički povezano s navedenim glagolom *brijeći* i imenicom *brgulja*. *Brigača* je i svetkovina u čast predaka, koju slave pojedini rodovi, a odvija se u vidu gozbe i misa zadušnica¹³. U svome radu „Brigača – razvojni put jednoga pravnoga običaja u Kastavskoj gospoštiji”, Oleg Mandić spominje proslavu koja se odvijala u Gornjem Rukavcu kraj Rijeke navodeći: „Neke su porodice u Gornjem Rukavcu još u XX. stoljeću slavile brigaču, i to prve nedjelje poslije sv. Martina, t. j. poslije 11. studenoga. To su Antončići, Kinkelovi, Kukići, Laginje i Lukšetići. Proslava se najprije sastojala u molitvi za pokojne članove porodice i za žive, da im u budućnosti bude dobro. Zatim je bila svečana večera i veselje” (Mandić 1957: 43). Naziv ove svetkovine prenio se na zemljište dano u zadužbinu Crkvi i uz čije se vlasništvo vezala obaveza plaćanja misa za pokojne i druga materijalna podavanja na određeni dan u godini¹⁴. Obveza plaćanja mise za pokojne padala je na vlasnika čestice i imanja. Tako autor navodi podatak iz početka 17. stoljeća: „Matija je Čohilj god. 1612. uživao komad zemljišta, što su ga braća Grgur, Jakov i Gašpar Čohilj u XVI. stoljeću odredili za *brigaču*, s time da se ona mora izvršavati svake godine na dan sv. Petra, t. j. 29. lipnja. Obaveza, koja je teretila to zemljište, sastojala se u

¹³ Zanimljiva je predaja zabilježena kod pojedinih rodova o porijeklu štovanja *brgulja*, u kojima se redovito navodi da je štovanje sveca započelo kao zavjet njihovih predaka svecu koji ih je zaštitio od bolesti, često kuge ili gladi itd.

¹⁴ Opterećivanje legatom ovog često visoko kvalitetnog zemljišta u blizini kuće osiguravalo se kontinuirano održavanje *brigače*, ali se i čuvala cjelovitost imanja i sprječavala parcelizacija zemljišta čime bi ono, upravo zbog obveze godišnjega podavanja Crkvi, postalo ekonomski neisplativo.

plaćanju dvjesto misa svake godine kao i u ‘obedu redovnikom i ubozim’” (Mandić 1957: 19). Ova povezanost imanja (kuće i zemljišta) i svetkovine u skladu je s već spomenutim zaključcima Ive Mišura, koji navodi: „Svetac se, dakle, drži zaštitnikom kuće, tj. imanja. Obitelji koje bi doselile, a nisu imale svoju slavu, obično bi slavile Sve svete” (Mišur 2018: 75). Iz svega proizlazi da nam *brgula* jasnije ukazuje na još jednu dimenziju *brgula* i sličnih svetkovina, a to je ne samo slavljenje određenoga sveca kao zaštitnika roda ili plemena nego i čašćenje predaka (Mandić 1957: 12).

U svom radu o štovanju Stjepana Prvomučenika, Marko Dragić donosi opsežan pregled slavljenja *brgula* u Hrvatskoj. Pišući o *brguljama* u sklopu štovanja svetoga Stjepana Prvomučenika u Hrvatskoj, Dragić se ponajprije oslanja na istraživanja i radove drugih etnologa i etnografa, između ostalih Kutleše, Ivaniševića (Dragić 2020)¹⁵.

I na kraju izdvajamo jedno svjedočenje našega suvremenika Vladimira Marinovića (rođ. 1953.) iz Slivna u Dubrovačko-neretvanskoj županiji: „Brgulja je običaj koji se slavio u Dalmaciji, a koji je dobrim dijelom danas izumro. Razlog kod nas u Slivnu je iseljavanje pučanstva. Predstavljao je slavljenje nekog sveca od strane samo jednog dijela sela. Tako da smo mi Marinovići i Mikruti slavili sv. Martina, a za sve ostale bio je normalan radni dan. Neki bi slavili sv. Jeronima, neki sv. Mihovila, neki Svi svete. Možda je razlog tome što su ovi sveci u drugom dijelu godine nakon što se ubere ljetina, tad bi se moglo feštati. Taj dan pozivala bi se rodbina i prijatelji. Nakon svete mise za one koji slave, feštalo se cijeli dan. Jelo se i pilo najbolje što se imalo. Nama djeci je bio poseban dan. Dobivali bi jednostavne poklone, igrali se s djecom što bi došli s gostima, dobro se jelo, pjevalo, a budi i pijanih glava. Kad sam upoznao druge vjere shvatio sam da taj običaj potpuno odgovara krsnoj slavi kod pravoslavaca”¹⁶.

6. ZAKLJUČAK

Glagoljaštvo – baština Solunske braće Konstantina (Ćirila) i Metoda – nije samo pismo s liturgijskim knjigama nego i sve popratne pojave uvjetovane egzistencijom pisane i umjetnički oblikovane riječi iz područja vjere, kulture i prosvjete, od liturgije i glagoljaškoga pjevanja do blagdanskih običaja i svetkovina (Hercigonja 2009: 15). Pisana i izgovorena riječ na domaćem, hrvatskom jeziku utvrđivala je narodnu svijest,

¹⁵ Dok je ovaj rad bio u postupku recenzije, objavljena je monografija *Brgulje – štovanje svetaca u Zabiokovlju*. Ivan Bodrožić i Mladen Parlov (ur.) Split: Crkva u svijetu, 2022., 180 str. Čitatelja upućujemo na ovaj zbornik u kome je objavljen niz vrijednih priloga koji doprinose našem poznavanju *brgula* kao hrvatskog kulturno-povijesnog fenomena.

¹⁶ Na informaciji zahvaljujemo fra Anti Mariću iz Mostara.

poticala na daljnje književno stvaranje, na zapisivanje važnih povijesnih događaja, a posebice na kodificiranje običajnog prava (Bratulić 2022: 234). Sela u kojima se do danas očuvao običaj *brgulja* (prostor Zabiokovlja, Poljica kraj Splita itd.) tijekom svoje povijesti bila su u sastavu glagoljaških župa i u njima se na dan *brgulja* slavila misa na hrvatskom i hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku. Brgulja se, kao naziv za svetkovinu u čast sveca zaštitnika plemena ili mjesta, očuvala u glagoljaškim župama Zabiokovlja, dijelova Imotske krajine i Poljicima kraj Splita, gdje su stoljećima svećenici glagoljaši njegovali i prenosili hrvatski i hrvatski crkvenoslavenski jezik u liturgiji, glagoljicu i hrvatsku cirilicu (poljičicu) i jedinstveno liturgijsko i izvan liturgijsko glagoljaško pjevanje (Breko Kustura 2022: 89). Međutim, tijekom stoljeća izgubila se svijest o povezanosti te riječi s praslavenskim jezikom, tj. njezina etimologija, te su neki istraživači pogrešno smatrali da je to leksem romanskoga porijekla. Međutim, na temelju svega ovdje iznesenoga, razvidno je da je to riječ slavenskoga, tj. praslavenskoga porijekla, koja je preko crkvenoslavenskih prijevoda ušla u hrvatskoglagoljske rukopise, tj. potvrđena je u najstarijim hrvatskoglagoljskim liturgijskim rukopisima počevši od 14. stoljeća, te nastavlja svoj kontinuitet kod hrvatskih renesansnih pisaca od Hektorovića do Marulića, sve do hrvatskih protestanata, tj. Antuna Dalmatina, a onda i do 19. stoljeća, npr. kod Mihovila Pavlinovića, te do očuvanih toponima koji svjedoče da je ovaj običaj bio poznat ne samo u Hrvatskoj nego i na širem prostoru gdje su živjeli Hrvati, tj. u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Iz svega se može zaključiti da je leksem *brgulja* izveden od slavenske riječi, odnosno da je izvedenica od glagola *brijeći* u značenju ‘održavati’, ‘slaviti’, ‘svetkovati’. Leksem *brgulja* duboko je ukorijenjen u hrvatsku tradiciju i narodne običaje i kao takav čuva kontinuitet, jedino što se u svijesti naroda izgubila etimološka veza s osnovnom riječju, *brijeći*, *brzenie*. O uvriježenosti ove tradicije, a time i same riječi, kao i arealu njezine uporabe, a time i samog običaja, svjedoče brojne potvrde u rječnicima mjesnih govora od govora otoka Šolte, do studenačkoga govora, govora Imotske krajine i Bekije, te govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine.

Običaj *brgulja* vrijedan je i jedinstven kulturni fenomen i svjedočanstvo uloge prožimanja hrvatskoglagoljske baštine i lokalne tradicijske kulture u oblikovanju jedinstvenoga kulturnog identiteta i duhovnosti hrvatskoga naroda.

KRATICE HRVATSKOGLAGOLJSKIH RUKOPISA

- BrVb1 – 1. vrbnički brevijar, 13.–14. st., Vrbnik, Župni ured.
- BrVat5 – 5. vatikanski brevijar, sredina 14. st., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Borg illir.* 5.
- BrVat6 – 6. vatikanski brevijar, sredina 14. st., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Borg illir.* 6.
- BrPm – Pašmanski brevijar, druga polovica 14. st. i 15. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *III b 10*.
- BrVO – Brevijar Vida Omišljanina, 1396., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav.* 3.
- BrBer1 – Prvi beramski (ljubljski) brevijar, kraj 14. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. *Ms 161*.
- BrVat19 – 19. vatikanski brevijar, 1465., Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Vat. Slav.* 19.
- BrN2 – 2. novljanski brevijar, 1495., Novi Vinodolski, Župni ured.
- FgApost – Dvolist apostola (brevijara), kraj 14. st., Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, sign. *Fragm. glag.* 54.
- MVat4 – 4. vatikanski misal, najstariji hrvatskoglagoljski misal s početka 14. stoljeća, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. *Borg. illir.* 4.
- MNov – Novakov misal, 1368., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav.* 8.
- PsFr – Fraščićeve psaltir (*Psalterium Vindobonense*), 1463., Beč, Österreichische Nationalbibliothek, sign. *Cod. slav.* 77.

LITERATURA

- ALAUPOVIĆ GJELDUM, Dinka. 1997. „Sveti Klement u pučkoj pobožnosti Poljica”. *Ethnologica Dalmatica* 6: 147–164.
- AR – *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.
- BABIĆ, Ivan. 2008. *Studenački rječnik*. Studenci: Župni ured.
- BANOVIĆ, Stjepan. 1912. „O porijeklu slave krsnog imena”. *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, Knjiga I, Godina XXIII, Sarajevo: 265–273.
- BRATULIĆ, Josip. 1971. „Glagoljica i glagoljaši u Poljicima”. *Hrvatska glagoljica. Postanak, razvitak, značenje*. Zagreb: Matica hrvatska, 234–245.
- BREKO KUSTURA, Hana. 2022. *Glazba povijesnih hrvatskih zemalja u srednjem vijeku*. Zagreb: Leykam international.
- DAMJANOVIĆ, Stjepan. 2002. *Slovo iskona*. Zagreb: Matica hrvatska.
- DRAGIĆ, Marko. 2020. „Sveti Stjepan Prvomučenik u hrvatskoj kulturnoj baštini”. *Ethnologica Dalmatica* 27: 37–84.
- ESSJ – *Étimologičeskij slovar' slavyjanskih jazykov: praslavyjanskij leksičeskij fond*. Vypusk 1. / sost. Oleg Nikolaevič Trubačev i dr.; pod red. O. N. Trubačeva; AN SSSR. Institut ruskogo jazyka. Moskva: Nauka, 1974–2021.
- GAGIĆ, Marija. 2017. *Rječnik pazinskog govora*. Pazin, Zadar: Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre, Ogranak Matice hrvatske u Zadru.
- GALOVIĆ, Filip. 2019. *Govori otoka Šolte*. Zagreb: Općina Šolta, Hrvatsko katoličko sveučilište Zagreb.
- GUSIĆ, Ivica i GUSIĆ, Filip. 2004. *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*. Zagreb: Vlastita naklada.
- HERCIGONJA, Eduard. 2009. *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- IVANIŠEVIĆ, Frano. 1906. *Poljica, narodni život i običaji*. Split: Književni krug Split.
- KALČIĆ, Slavko; Goran FILIPI i Valter MILOVAN. 2014. *Rječnik roverskih i okolnih govora*. Pazin: Matica hrvatska — Pazin, Zagreb: Dominović, Pula: Znanstvena udruga Mediterana.
- KOLARIĆ, Juraj. 2005. *Ekumenska trilogija: Istočni kršćani, pravoslavni, protestanti*. Zagreb: Prometej.
- KRALJEVIĆ, Ante. 2013. *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*. Široki Brijeg, Zagreb: Matica hrvatska, Ogranak Široki Brijeg, Dan.
- KUTLEŠA, Silvestar. 1997. *Život i običaji u Imockoj krajini*. Imotski: Matica hrvatska Ogranak Imotski.

- LAŠVANIN, Nikola. 2003. *Ljetopis*. Priredio, latinske i talijanske dijelove preveo, uvod i bilješke napisao dr. fra Ignacije Gavran. Sarajevo, Zagreb: Synopsis.
- MANDIĆ, Oleg. 1957. „Brigača – razvojni put jednoga pravnoga običaja u Kastavskoj gosposštiji”. *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu* 4: 7–55.
- MATKOVIĆ, Maja. 2021. *Moji Zmijavci. Rječnik običajnik jednog sela i drugih sela u Imotskoj krajini*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- MIKLOŠIĆ, Franc. 1862–1865. *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Vindobonae: Guilelmus Braumueller.
- MIŠUR, Ivo. 2020. „Krsna slava neretvanskih katolika prije Drugoga svjetskog rata”. *Služba Božja* 60/2: 175–190.
- MIŠUR, Ivo. 2022a. „Podrijetlo običaja krsne slave kod dalmatinskih katolika”. *Obnovljeni Život* 77/2: 249–262.
- MIŠUR, Ivo. 2022b. „Zabrane običaja krsne slave kod katolika u Hercegovini”. *Ethnologica Dalmatica* 29: 25–40.
- MIŠUR, Ivo. 2022c. „Brgulja u kontekstu običaja ‘sveca’ u Makarskom primorju i ‘slave’ u Vrgoračkoj krajini”. U *Brgulje – štovanje svetaca u Zabiokovlju*. Bodrožić Ivan i Mladen Parlov, ur. Split: Katolička izdavačka kuća i časopis Crkva u svijetu, 55–76.
- NOSIĆ, Milan. 2005. *Rječnik posuđenica iz turskoga jezika*. Rijeka: Maveda.
- PAVLETIĆ, Helena. 2020. „Kršćanski termini talijanskoga porijekla u hrvatskome jeziku”. *Folia linguistica et litteraria*, 265–280.
- PERA, Miroslav. 1988. *Poljički statut*. Split: Književni krug.
- RCJHR I. – *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. I. svezak, A-vrêdъ, gl. urednici B. Grabar, Z. Hauptová, F. V. Mareš. Zagreb: Staroslavenski institut, 2000.
- SKOK, Petar. 1971.–1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SLOVAR’ – *Staroslavjanskij slovar’ (po rukopisjam X–XI vekov)*. Moskva: Slavjanskij institut Akademii nauk Češkoj respubliki, Institut Slavjanovedenija i balkanistiki Rossijskoj akademii nauk, 1994.
- Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*. Prag: ČSAV. Slovanský ústav, 1958–1997.
- ŠAMIJA, Ivan Branko i Petar UJEVIĆ. 2001. *Rječnik imotskoga govora*. Zagreb: Zavičajni klub Imočana.
- ŠAMIJA, Ivan Branko. 2004. *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrečana.
- ŠETKA, Jeronim. 1976. *Hrvatska kršćanska terminologija*. II. izmijenjeno, popravljeno.

- no i upotpunjeno izdanje. Split: Knjižnica Marije, knj. 10.
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. 2004. *Bračka toponimija*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- ŠKOBALJ, Ante. 1970. *Obredne gomile: na temelju arheoloških nalaza povijesno-teološka rasprava o religiji i magiji*. Sveti Križ na Čiovu: Vlastita naklada.
- ZARADIJA KIŠ, Antonija i Vedrana VELA PUHARIĆ. 2012. „Kulturološke perspektive utonule baštine sv. Martina na Makarskom primorju”. U: *Makarsko primorje danas: Makarsko primorje od kraja Drugog svjetskog rata do 2011*. Marko Mustapić i Ivan Hrštic, ur. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Grad Makarska, 385–405.

INTERNETSKI IZVORI

- „Полный православный церковнославянский словарь”. URL: <https://azbyka.ru/otechnik/Spravochniki/polnyj-pravoslavnyj-tserkovnoslavjanskij-slovar/2> (11.10.2022.).

BRGULJE IN THE CONTEXT OF CROATIAN GLAGOLITIC HERITAGE

MARKO BRKLJAČIĆ

MARINKA ŠIMIĆ

ABSTRACT

The paper investigates the valuable and unique cultural phenomenon, the custom of *brgulje*, which witnesses the role of overlapping of Croatian Glagolitic Heritage and local traditional culture. First, it explores the etymology of the word *brgulje*, that is, of the verb *briježiti* with confirmations and meanings in Croatian Glagolitic manuscripts and dictionaries of local dialects. It has been concluded that *brgulja* is a Croatian folk word of Proto-Slavic origin, deverbative of the verb *brijeći*, namely of the root -brêg-, contrary to some previous assumptions that it is a lexeme of Romanic origin. Furthermore, the paper presents the area of occurrence of the word *brgulja*, that is, the folk customs which relate to this feast, as well as the confirmation of the word in Croatian toponymy and in writers from the Renaissance to the 19th century. It states the facts connected with the celebration of *brgulje* in the Dalmatian Hinterland (Croat. Dalmatinska zagora) and specific characteristics related to this custom in certain places. This paper is a contribution to the knowledge of Glagolitic tradition, as well as to the knowledge of the history of Croatian Glagolitic Heritage and its connection with the Proto-Slavic, Slavonic, and Church Slavonic language.

KEYWORDS:

brgulja, briježiti, Dalmatian Hinterland (Croat. Dalmatinska zagora), Croatian Glagolitic, Poljica